

Onmachtige sukkels als ik
zien met glazige ogen aan
hoe mooi de jeugd is en strak
en maar raak doet in disco's en uitspat
en vrolijk rondneukt aan costa's.

'Ouderen zijn het gelukkigst',
kopt *NRC Handelsblad*
van zes zes tweeduizendzes.

Hebben die ook nog wat.

Typisch Korteweg: of het nu een regel uit de krant is of een relatie-advertentie, een christelijk lied of een reclametekst op een auto, een spreuk op een gevelsteen of de verkeerd gelezen titel van een film ("Eropolis" in plaats van "Er op los"), wat er ook op de ene kant van de medaille staat, op de achterkant schrijft hij zijn ontnuchterend commentaar. Erg uitgebreid zijn die commentaren niet; een beknopt geformuleerde slotzin is al voldoende als pointe van een grotendeels verzwegen gedachtegang.

De teneur van dat commentaar is soms dat mensen zich voor de gek laten houden dan wel onzin uitkramen, maar vaker komt die erop neer dat het leven niet deugt en dat je je daar wel tegen zou willen verzetten, maar dat dat weinig zin heeft; je kunt je beter schikken in de loop van de dingen. Gaat het, zoals in het geciteerde gedicht, om de kenmerken van een levensfase – het gedicht heet 'Op het begin van mijn praesenum' – dan citeert Korteweg in zijn latere werk graag met instemming *Levenstijdperken van de man* van de psychiater Rümke: "Gehoorzaam de wet van de fase/ waarin 't u vergund is te leven." Er is nu eenmaal, om met de titel van een van zijn dichtbundels te spreken, "geen beter leven".

Het zich schikken in de loop van de dingen kent bij Korteweg overigens wel een grens. Veel veranderingen in het dagelijks leven ziet hij als hinderlijke fratsen, die direct zouden moeten worden afgeschaft. Zoals in het gedicht 'Oudere heer aan de kassa van V&D', waar de vraag van het meisje aan de kassa "Spatuermels?" de inleiding is op een lof op het leven zonder kaartjesautomaten, mobieltjes, afwasmachines, tomtoms en air miles; dat zijn wat Korteweg betreft geen hulpmiddelen voor een beter leven, maar barrières die normale

Gepubliceerd in *Ons Erfdeel* 2016/2.

Zie www.onserfdeel.be of www.onserfdeel.nl.

[B] **AL WEET JE NIET WAARVAN, JE ZOU VERLOST WILLEN ZIJN. HET VERZAMELD WERK VAN ANTON KORTEWEG**

Zeven jaar geleden gaf Anton Korteweg aan zijn elfde dichtbundel de titel *Ouderen zijn het gelukkigst*. Die titel beviel kennelijk zo goed dat hij hem nu opnieuw heeft gebruikt voor de verzamelbundel van zijn gedichten "van 1971 tot nu". Bijna vijfhonderd gedichten waarin de levensweg van Korteweg te volgen valt, van jongetje in een West-Brabants boerendorp, via leraar en letterkundig ambtenaar tot de gelukkige gepensioneerde die hij moet zijn geworden. Maar lees het gedicht waaraan de bundel zijn titel ontleent en je beseft dat de titel maar een halve waarheid vertelt:

menselijke communicatie in de weg staan. Zonder al die veranderingen is het leven al erg genoeg.

Uit veel gedichten spreekt de nurkse onwil om daar al te veel woorden aan vuil te maken. Die onwil uit zich in beknoptheid: vaak vormt één enkel kort woord de titel, ook zinnen zijn vaak kort, en dat menig gedicht wat hem betreft nog korter had gekund, bleek wel toen hij in 2011 een bloemlezing publiceerde van zijn kwatrijnen: verschillende gedichten die bij eerdere publicatie langer waren werden, nadat hij het overtollige vet ervan had afgesneden, gave kwatrijnen. Het zal dan ook niet verbazen dat een van zijn favoriete stijlfiguren de ellipsis is – zoals in ‘Hebben die ook nog wat’. Het is een stijlfiguur als een jantje-van-leiden, want voordat de lezer om wat meer nuance heeft kunnen vragen, is de dichter er al vandoor gegaan. De vraag blijft daardoor wel eens hangen: maakt Korteweg zich er met doodoeners vanaf of zit er iets dieps en onuitsprekelijks achter?

Het antwoord is niet eenduidig: wat een doodoener lijkt, maskeert vaak een ingewikkelder waarheid. Er zijn bijvoorbeeld ook nogal wat gedichten waarin de dichter er met veel ellipsen omheen draait wat hij nu precies wil zeggen, waarin hij niet helder en humoristisch is, laat staan hilarisch, maar cryptisch en in de taal verknoopt. In veel van deze gedichten is sprake van verdwaald of gevallen zijn, van gezocht, geroepen, gered of verlost worden. Het betreft een existentieel complex, soms met mystieke trekjes, dat in alle fasen van Kortewegs dichterschap actief is en waar hij de ene keer beter raad mee weet dan de andere keer. Een typisch romantisch *je ne sais quoi*, dat hij scherp heeft verwoord in de regels: “Al weet je niet waarvan,/ je zou verlost willen zijn.”

Het is een thema dat al in zijn debuutbundel, *Niks geen Romantic Agony* uit 1971, opduikt. Daarin staat het op gespannen voet met het vertrouwen op een hogere instantie dat hem in zijn jeugd is voorgehouden. Een patriarchale opa, een psalmzingerende moeder, een vader die voorzichtig seksuele voorlichting probeert te geven, zij vormen in deze bundel de pijlers van mild-ironische herinneringen aan een door de bescherming van dorp en calvinisme gekleurde jeugd. In die tijd had je God en ouders nog in de buurt om je te behoeden voor het verkeerde of om je te redden als er toch iets

was misgegaan. Maar in het gedicht ‘Toen en nu’ maakt hij duidelijk dat die overzichtelijke wereld er niet meer is:

Vroeger in de Efteling verdwaald, kwam je al snel terecht – tenminste na gebed – en vonden pa en ma je wachten, huilend bij Lange Nek die alles overzag. En nu,

verdwaald op groter schaal, droom je amorf stukjes dag maar aan elkaar, je wacht, handen in haar en mouwen, in de hoop dat er in godsnaam niemand is die naar je zoekt.

Niet gevonden willen worden, niet gered willen worden, omdat de wereld inmiddels te ingewikkeld is en te zeer versplinterd, het heeft alles te maken met het grote thema in de poëzie van Korteweg: de spanning tussen gebondenheid en autonomie. Gebondenheid aan werk, aan vrouw, kinderen, gezin, gebondenheid aan iedere nieuwe levensfase, gebondenheid aan het lichaam ook. Het verlangen om niet meer gebonden te zijn is vaak hevig, maar even vaak wordt het stevig onderdrukt nog voordat het de kans krijgt zich te verwezenlijken. De ideale oplossing zou zijn dat je vanzelf samenviel met de ander, zoals in ‘Lichaam’:

Het was weer eens zo ver dat er na hunkering gevallen moest. Niet uit dat diepe oog omhoog geklommen kon, verdronken moest; waarna werd weggedaan.

Ik ben in jou voortaan.

Een gedicht waaruit dit passieve verlangen naar verlost worden van alle gebondenheid minder cryptisch spreekt, is het kwatrijn ‘Weg’:

O, ver van me vandaan eens aan te spoelen op een strand, en dat geen kerend tij nog helpen kon. Niet meer dan massa zijn en traan.

Een alledaagse en actieve mogelijkheid om aan die gebondenheid te ontsnappen, is voor Korteweg het fietsen. Of het nu de jarenlange dagelijkse tocht van

Leiden naar Den Haag betreft of eendaagse lange-afstandstochten, fietsen biedt hem een unieke ervaring van autonomie. En omdat hij uit alles wat hij waarneemt een les weet te trekken, eindigt bij hem de ‘Ode aan de fiets’ – een gedicht waarin dit vervoermiddel wordt geprezen omdat je niemand anders nodig hebt om te komen op de plaats waar je wilt zijn, en waarop je zo nodig ook je eigen licht bij elkaar trapt – met de wens dat het leven tot het eind toe zo autonoom kan worden geleefd:

Maar vooral, als je aankomt, je bent
het dan helemaal zelf die aankomt-
leeg, opgewekt, hondsmoe.

Zo moet het straks ook vooral
jij zijn en geen ander die stilvalt.

Poëzie is voor Korteweg het middel bij uitstek om die behoefte aan autonomie uit te spreken. Een middel om op de been te blijven door de ontmochteringen van het leven te accepteren, door zo nu en dan te dromen en door de zeepbel van die droom door te prikken. Een van de weinige dromen die zich het hele oeuvre door maar moeilijk laat doorprikken, is die van een leuke jonge meid. Wat dat betreft, is de eerste strofe van het gedicht waarmee deze recensie begon een onverholen uitdrukking van jaloezie: de jeugd neukt maar rond en ik, oudere (maar het had elke andere levensfase kunnen zijn), kan alleen maar verlangen. Dit verlangen en in één moeite door de vervulling ervan is prachtig verbeeld in ‘Johannes Vermeer, *Meisje met de parel*’, dat een plaats verdient in de eregalerij van twintigste-eeuwse gedichten. Hierin komen allerlei thema’s van Korteweg samen: het meisje van Vermeer is een eeuwig jonge vrouw die, met haar alziende blik, doet denken aan de God van zijn jeugd. Maar anders dan die God maakt zij verlossing onnodig, want zij keurt het leven zoals het door de beschouwer geleefd wordt, goed:

Ze lijkt wel voorheen God! – de ogen van
het *Meisje met de parel*, ogen zijn het
die altijd overal je zien, waarheen en hoe
je kijkt. Maar toch, van haar mag ik nog wel
zoals ik nu al jaren lang, zij vindt niet dat
mijn leven anders moet, dat zie ik aan
haar blik. Ik wilde wel nog meer: dat ze

naar mij, juist en alleen naar mij, verlangt,
en ik. Maar hoe ik ook probeer, dat krijg
ik toch haar oog niet uit. Hooguit, heel soms,
vindt het dat ik nog niet hoeft weg te gaan.
Ik zwijg dan nog over het blauw van haar
tulband. Daar kan niets naast bestaan.

Was dit geen bespreking van zijn verzamelde gedichten, maar de vaste bijdrage van Korteweg aan *Ons Erfdeel* over een beeldgedicht, dan zou hij nu opmerken dat het *Meisje met de parel* ook wordt genoemd in het niet eerder gebundelde ‘Met Hermance voor de Hofvijver’. Daarin krijgt deze door Hagenaars bewonderde vijver naast Binnenhof en Mauritshuis er ongenadig van langs: hij is “Te breed, te kort, te strak”. Het enige positieve dat hij weet te melden, is dat het *Meisje met de parel* er om de hoek hangt, “van wie de blik is als een open hand/ die zacht en genadeloos al wat valt opvangt”.

Zo is Korteweg op zijn best, in gedichten waarin hij zijn bewondering en zijn afkeer verbindt met van alles waar een mens in het dagelijks leven mee te maken heeft: een schilderij, ritjes in de trein, lange-afstandswandeltochten, meisjes in schoollokalen, collega’s op wetenschappelijke congressen, andere dichters, de stille Wasstraat in Leiden (de straat waarover hij in menig gedicht vanuit zijn raam uitkijkt), gevraagd worden voor de Rotary en nog zoveel meer. En de dood, heel veel dood, heel veel gedachten over de dood, door alle bundels heen, en over de onontkoombaarheid ervan. Die onontkoombaarheid valt niet te ontkennen, maar daar kunnen we het ook zonder begrafenisgezicht over hebben. Dat doet Korteweg dan ook als geen ander. Ik zou tenminste niet weten wie anders dan hij een ‘Crematorium’ geheten gedicht zo monter zou afsluiten: “Bedenk bij onweerstaanbaar opkomend verdriet:/ Die hebben ze – mij hebben ze nog niet.”

AD ZUIDERENT

ANTON KORTEWEG, *Ouderen zijn het gelukkigst en alle andere gedichten van 1971 tot nu*, Meulenhoff, Amsterdam, 2015, 672 p.